

การสร้างความรู้ภายใต้ กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม

Constructing Knowledge within Social Constructivism Paradigm

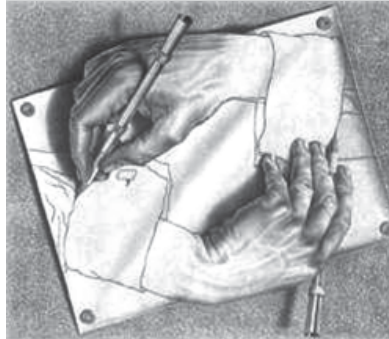
นภาพรณ์ หะวานนท์
Napaporn Havanon

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับภววิทยา (สภาวะความจริง) ญาณวิทยา (สภาวะความรู้) และวิธีวิทยา ของกระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม ซึ่งมีความแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิงกับกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม กระบวนทัศน์สร้างสรรค์ สังคมมองว่า ความจริง มิได้ดำรงอยู่เพื่อรอให้คนไปค้นพบ หากแต่เกิดจากการที่ปัจเจกบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน โดยทั้งสองฝ่ายได้ร่วมกันสร้างความรู้และความจริงเกี่ยวกับชีวิตและสิ่งต่างๆ ขึ้นมา ดังนั้น การวิจัย ในแนวทางนี้จึงมุ่งที่จะเผยให้เห็นโลกแห่งความจริงซึ่งสร้างจาก ประสบการณ์ของสมาชิกในแต่ละวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นการเปิด พื้นที่ให้กับเสียงของประสบการณ์ชีวิตที่งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ ผ่านมาได้ทำให้เป็นเสียงที่อยู่เพียงชายขอบในระบบความรู้

Abstract

This article discusses the ontology, epistemology, and methodology of social constructivism. In contrast to positivism, social constructivism takes on the view that reality is not out there waiting to be discovered. Rather, each individual creates, intersubjectively, knowledge and reality about lives and things from day to day through

Escher's *Drawing Hands* is often used to illustrate the recursive nature of social construction. We create our worlds and are created by them.

ที่มา www.mikecrook.com

interactions with others. Consequently, research of this nature seeks to uncover the world as it is experienced by members of a culture. In doing so it gives voices to the lived experiences that have been marginalized by existing research within the system of knowledge.

ข้อถกเถียงที่ว่าการศึกษาคือการแสวงหาความรู้ หรือคือการสร้างความรู้ ได้กลายเป็นหัวข้อสำคัญในแวดวงของผู้ที่มีความสนใจในประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและพฤติกรรมของคนมายาวนานหลายทศวรรษ แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีผู้ใช้คำว่า “การแสวงหาความรู้” กับคำว่า “การสร้างความรู้” แทนที่กันไปมา โดยมองว่าเป็นคำที่มีนัยอย่างเดียวกันคือเป็นผลผลิตอันเกิดจากการวิจัยกันอยู่มากพอสมควร แต่ในแวดวงของผู้ที่ให้ความสนใจกับคำถามที่ว่า มีอะไรบ้าง ที่ถือว่าเป็นความรู้ ใครคือผู้รู้ และความรู้ได้มาอย่างไร คำว่า “การแสวงหาความรู้” (the search for knowledge) กับ “การสร้างความรู้” (the construction of knowledge) เป็นคำที่สะท้อนฐานคิดหรือโลกทัศน์หรือกระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” อย่างชนิดที่เรียกว่า ไม่สามารถใช้สลับที่กันได้

ฐานคิดอันเป็นที่มาของสิ่งที่เรียกว่า “การแสวงหาความรู้” มองว่า ความรู้ในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคำอธิบายที่เกี่ยวกับความเป็นไปของธรรมชาติ ความเป็นไปของสังคม หรือพฤติกรรมของมนุษย์เป็นความพยายามในการศึกษาหาสาเหตุที่ทำให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งคือการวิจัยเพื่อหาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของสิ่งต่างๆ เพื่อให้ได้ความรู้ที่นำมาใช้อธิบาย ควบคุม และคาดการณ์ความเป็นไปของโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ กฎแห่งความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แล้ว เพราะเป็นสิ่งที่กำกับหรือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้สิ่งต่างๆ ดำเนินไปอย่างที่เป็นอยู่ สิ่งเหล่านี้คือ ความจริงที่ดำรงอยู่อย่างอิสระจากมนุษย์ (reality “out there”) เป็นความจริงที่มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้สร้างขึ้น แต่มนุษย์สามารถแสวงหาความรู้ด้วยการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสิ่งที่ดำรงอยู่นี้ได้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้คำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผลของการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ ในรูปของความรู้ จึงถือว่าความรู้ที่ได้มาเป็นความรู้เกี่ยวกับความจริงที่มี

แก่นหรือสาระอันเป็นคุณสมบัติเฉพาะของมันเอง เป็นคุณสมบัติที่มนุษย์สามารถศึกษาได้ สิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่นี้มีโครงสร้างหรือระบบความสัมพันธ์ที่สามารถสร้างเป็นรูปแบบหรือแบบจำลองได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งทั้งคุณสมบัติเฉพาะและโครงสร้างหรือระบบความสัมพันธ์ถือเป็นความจริงเชิงวัตถุวิสัย (objective reality) ที่สามารถใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำไปศึกษาได้ ดังนั้นความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาในลักษณะนี้จะต้องสะท้อนความจริงที่กล่าวถึงนี้อย่างเที่ยงตรงและกระจ่างชัดตามแบบที่มันเป็น ผู้แสวงหาความรู้จะต้องไม่นำความรู้สึกหรือประสบการณ์ส่วนตัวเข้าไปมีส่วนในการตีความ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่มีความคงเส้นคงวาสะท้อนความจริงได้อย่างถูกต้อง และมีลักษณะของความเป็นวัตถุวิสัยคือไม่ว่าใครจะเป็นผู้ค้นหาความรู้หรือเป็นนักวิจัย หากเป็นการศึกษาในเรื่องเดียวกัน โดยมีกระบวนการวิจัยหรือค้นหาความรู้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมต้องได้ความรู้แบบเดียวกัน ฐานคิดในเรื่องความจริงและความรู้ที่ได้กล่าวมานี้เป็นที่รู้จักกันในนามของกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม

กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมเป็นฐานที่มั่นของการแสวงหาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจึงมีการเรียกวิธีการแสวงหาความรู้ภายใต้กระบวนทัศน์นี้ว่าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยเชื่อกันว่า การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เรียกว่าเป็น “ความรู้ที่แท้จริง” และความรู้ที่ได้มานี้คือ ภาพตัวแทนของความสัจยจริง (truth) หรือความจริงที่ถูกต้องอันเป็นสิ่งที่มีความเป็นสากล คือเป็นความจริงในทุกบริบท วิธีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์นี้ยังสามารถนำมาใช้ศึกษาสังคมมนุษย์ได้เช่นกัน เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ก็มีแบบแผน ระบบ และโครงสร้างที่มีความเป็นสากล และสามารถนำมาศึกษาแบบเดียวกันได้โดยเป้าหมายของการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ก็ไม่ควรจะต่างจากวิทยาศาสตร์คือ การอธิบาย คาดทำนาย และควบคุม การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์นั่นเอง

การโต้แย้งความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของความจริงและการแสวงหาความรู้ภายใต้กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นโดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้กับเรื่องของสังคมและความเป็นมนุษย์ การมองความจริงแบบวัตถุวิสัยนำไปสู่การละเลย

ความจริงจากมุมมองของมนุษย์เอง ทั้งๆที่การกระทำ ความคิด ความสุข ความทุกข์ หรือประเด็นปัญหาต่างๆ ล้วนเชื่อมโยงกับประสบการณ์และโลกของความจริงที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ความรู้ที่สร้างขึ้นภายใต้กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมนอกจากจะแปลกแยกจากโลกแห่งความจริงของมนุษย์แล้ว ยังจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องที่ “ผู้รู้” ซึ่งคุ้นเคยกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์มีความสนใจเท่านั้น ทำให้ละเลยเรื่องราวอีกมากมายที่เป็นประเด็นสำคัญแต่อยู่นอกกรอบความสนใจของ “ผู้รู้” นอกจากนี้การพยายามแสวงหาความรู้เพื่อนำไปสู่การหาคำอธิบาย การคาดการณ์ และการควบคุม ยังเป็นการมองมนุษย์ในฐานะผู้ที่จะต้องถูกปรับเปลี่ยนหรือจัดการให้เป็นไปตามความต้องการของ “ผู้รู้” มากกว่าการพยายามทำความเข้าใจมนุษย์ จากตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมภายในบริบทที่บุคคลดำรงชีวิตอยู่

งานเขียนนี้ได้นำเสนอแนวคิดและแนวทางในการสร้างความรู้ที่อยู่ภายใต้ฐานคิดหรือกระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม¹ (social constructivism) ซึ่งได้ท้าทายการแสวงหาความรู้ภายใต้ฐานคิดปฏิฐานนิยมอย่างถอนรากถอนโคน โดยเป็นการโต้แย้งในระดับกระบวนทัศน์² ไม่ว่าจะเป็นทัศนหรือการมองโลกที่เชื่อมโยงไปถึง

¹ ในที่นี้เลือกใช้คำภาษาไทยของ social constructivism paradigm ว่า กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม ด้วยเห็นว่ากระบวนทัศน์นี้มีได้เชื่อเพียงว่าความจริงถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมเท่านั้น แต่ยังไม่เชื่อว่า คนที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กันสามารถต่อรองความหมายและสร้างความจริงชุดใหม่ได้ ดังนั้นการวิจัยภายใต้กระบวนทัศน์นี้จึงให้ความสำคัญกับการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ให้กับความจริงและความรู้ซึ่งไม่เคยมีพื้นที่ในสังคมมาก่อน การวิจัยภายใต้กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นกระบวนการสร้างสรรค์สังคมมากกว่าการแสดงให้เห็นว่าสังคมประกอบสร้างขึ้นมาได้อย่างไรเท่านั้น

² คำว่ากระบวนทัศน์ในการวิจัยที่งานเขียนนี้กล่าวถึง หมายถึง ระบบความเชื่อพื้นฐานหรือโลกทัศน์ (worldview) อันเป็นสิ่งนำทางการวิจัย กระบวนทัศน์ในการวิจัยเกิดจากความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกกันว่าเป็นสภาวะของความจริงหรือภววิทยา (ontology) ความเชื่อในเรื่องสภาวะของความรู้หรือญาณวิทยา (epistemology) ญาบาลและลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1994:108) แนะนำว่า คำถามในเชิงญาณวิทยาในการวิจัยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้ (the knower) หรือผู้ที่กำลังจะก้าวไปเป็นผู้รู้ (the would-be knower) กับสิ่งที่เชื่อว่ามนุษย์สามารถรู้ได้ หรือทำให้เกิดเป็นความรู้ได้ (the known) ทั้งชุดของความเชื่อในเชิงภววิทยาและญาณวิทยา จะนำไปสู่การกำหนดวิธีวิทยา (methodology) ในการได้มาซึ่งความรู้ตามแบบที่เชื่อว่าจะสามารถรู้ได้ กระบวนทัศน์ไม่ใช่สิ่งที่จะนำมาทดสอบหรือพิสูจน์ได้ แต่กระบวนทัศน์ถือเป็นวิธีการคิดหรือการมองที่เป็นกรอบใหญ่ของการวิจัย การโต้แย้งในระดับกระบวนทัศน์ของสำนักสร้างสรรค์สังคม จึงเป็นการโต้แย้งในกรอบใหญ่ซึ่งเปลี่ยนชุดความเชื่อเกี่ยวกับความจริง ความรู้ และวิธีวิทยาในการวิจัยของสำนักปฏิฐานนิยมทั้งหมด

คำถามเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าความจริง ซึ่งจะนำไปสู่ทัศนะในการมองเรื่องความรู้ว่ามีอะไรบ้างที่จัดเป็นความรู้ ใครคือผู้รู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งเราเรียกว่าความรู้ และวิธีการที่ความรู้ถูกสร้างหรือผลิตขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นประเด็นที่น่าจะได้มีการนำมาแลกเปลี่ยนและถกเถียงกันให้มากขึ้นในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม

สภาวะความจริงภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม

สำนักสร้างสรรค์สังคมได้สืบเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของการมองความจริงจากสิ่งที่เป็นวัตถุวิสัย คือดำรงอยู่โดยมีคุณลักษณะเฉพาะของตนเอง ไม่เกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์ ไปสู่การมองความจริงว่า เป็นเรื่องที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นจากการรับรู้และตีความของบุคคล ความจริงจึงมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่เพื่อรอการค้นพบของมนุษย์ แต่มนุษย์คือผู้กำหนดว่า อะไรคือความจริง หรืออีกนัยหนึ่งมนุษย์คือ ผู้สร้างความจริง นักคิดในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า ความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ โดยมองว่า ความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของบุคคลเกิดจากการตีความและการให้ความหมายเชื่อมโยงกับบริบทของบุคคลนั้นๆ การที่บุคคลคิดหรือตระหนักรู้โดยมีการคาดการณ์หรือมองว่าคนอื่นกำลังคิดอย่างไรหรือต้องการอะไร และตนเองคิดอย่างไร บุคคลได้สร้างความจริงทางสังคมหรือโลกที่ตนเองดำรงอยู่ร่วมกับอื่นๆ (intersubjective world) (Gergen, 1985) ดังนั้นความจริงจึงไม่ใช่สิ่งคงที่หรือตายตัวแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละบริบทของสังคมความจริงจึงสามารถดำรงอยู่ภายใต้การรับรู้ของมนุษย์ในหลากหลายรูปแบบและมนุษย์จะรับรู้ว่ามีสิ่งใดดำรงอยู่บ้างก็จากความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมานี้ ไม่ว่าจะเป็น ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ศัตรู คู่แข่งขัน สนาหญา พงษ์นา พายุ ภาพเขียน รูปปั้น เพลงลูกทุ่ง ฯลฯ บุคคลในสังคมหนึ่งต่างรับรู้ความหมายของสิ่งเหล่านี้ร่วมกัน ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ จนเกิดเป็นชุดของความจริงที่เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่น และโลก ซึ่งเป็นความจริงที่แตกต่างจากความจริงในบริบทอื่นๆ โลกจึงประกอบด้วยความจริงที่แตกต่างหลากหลาย การตระหนักรู้ของมนุษย์เคลื่อนไหวที่ไปมาในปริภูมิของความจริงที่มีอยู่หลากหลายนี้

จุดรวมความสนใจของนักคิดกลุ่มสร้างสรรค์สังคมคือการเผยให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลและกลุ่มมีส่วนในการสร้างความจริงตามการรับรู้ของเขาอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาว่าปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomena) ถูกสร้างและถูกทำให้เป็นสถาบัน³ จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติได้อย่างไร ความจริงถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมซึ่งเป็นกระบวนการที่คนแสดงการกระทำอยู่บนพื้นฐานของการตีความโดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่ได้รับการหล่อหลอมมาจากระบบของวัฒนธรรม สถาบัน กฎเกณฑ์กติกา รวมทั้งกรอบกติกาของภาษา ซึ่งทำให้บุคคลสามารถมองโลกได้อย่างสมเหตุสมผลและสร้างความเข้าใจที่มีต่อโลกให้กับมนุษย์ อัลเฟร็ด ชูทซ์ (Schutz, 1962) เสนอว่า คนทั่วไปกระทำการต่างๆ ไปตามระบบของความเกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้บุคคลสามารถเลือกสิ่งต่างๆ ที่ดูสมเหตุสมผลสำหรับตนเองจากสิ่งแวดล้อมและจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ (typification) กระบวนการนี้ทำให้บุคคลสามารถบ่งบอก ระบุ จัดประเภท และเปรียบเทียบระหว่างชุดของการกระทำและปฏิสัมพันธ์ เพื่อยามปรากฏการณ์ออกเป็นประเภทต่างๆ การตีความจึงเป็นการสร้างความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ การกระทำ ซึ่งก่อให้เกิดโลกแห่งความจริงที่ไม่หยุดนิ่ง โดยนัยนี้ ความสัตย์จริง (truth) จึงเป็นเรื่องของการให้ความหมายมากกว่าจะเป็นสิ่งที่มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย การกล่าวหาว่า ความเข้าใจของเราได้เผยให้เห็นความจริงจึงมีนัยว่า เราพบชุดของความหมายที่ต้องตรงกับประสบการณ์ ความสัตย์จริง จึงเป็นสิ่งที่มีชีวิต เปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ (Gadamer, 1989)

ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความจริงจึงมิใช่การมองหารูปแบบหรือโครงสร้างหรือความหมายที่ตายตัวของสิ่งต่างๆ แต่เป็นความพยายามที่จะเข้าใจว่า สิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ การกระทำ ความสัมพันธ์ เหตุการณ์ต่างๆ มีความหมายต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างไรรวมทั้งกระบวนการที่ความหมายเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมา

³ กระบวนการทำให้เป็นสถาบัน (institutionalization) หมายถึง กระบวนการซึ่งสิ่งที่คนปฏิบัติในสังคมดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอหรือต่อเนื่องจนเกิดเป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ที่มีเสถียรภาพเป็นที่ยอมรับในสังคม

ความหมายที่กล่าวถึงนี้เป็นความหมายที่เกิดจากการตีความของบุคคล เป็นการตีความจากประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสิ่งต่างๆ (subjectivity) ผนวกกับการคาดทำนายว่าคนอื่นๆที่เกี่ยวข้องคิดอย่างไร (intersubjectivity) ความหมายเหล่านี้จึงมิใช่สิ่งที่ปัจเจกบุคคลสร้างขึ้นจากจิต (mind) ที่อยู่ภายในตนเอง แต่เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลกับบุคคลอื่นๆในบริบทเดียวกันได้ร่วมสร้างขึ้นมาผ่านภาษาพูด ภาษาเขียน และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความหมายนี้จึงมิได้ดำรงอยู่อย่างตายตัว โดยเมื่อเวลาและบริบทเปลี่ยนไป ความหมายก็มีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย กูบ้าและลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1994) กล่าวถึงความจริงในลักษณะนี้ว่า เหมือนกับพลาสติกที่รูปทรงเปลี่ยนแปลงไปตามเบ้าหลอมคือเป็นความจริงที่เลื่อนไหลไปตามการตีความที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน แนวคิดสร้างสรรค์สังคมชี้ชวนให้เห็นว่า ไม่มีใครสามารถอ้างได้ว่า ความจริงตามประสบการณ์และการตีความของตนเองหรือของสังคมหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือจริงแท้แน่นอนหรือมีความเป็นสากล ดังนั้น นักคิดในกลุ่มนี้จึงให้ความสำคัญกับการการศึกษาความแตกต่างในการสร้างหรือผลิตความหมายจนเกิดเป็นความจริงของคนประเภทต่างๆ เช่น ผู้หญิง ผู้ชาย เกษะ เกย์ เลสเบียน คนชรา คนพิการ คนกลุ่มน้อย ผู้ป่วย คนบ้า ผู้ก่อการร้าย ฯลฯ

การย้าว่า ความหมายและความจริงถูกสร้างขึ้นมาจากบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เป็นการท้าทายความคิดในเรื่องการดำรงอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า ความจริงอันเป็นสากลหรือความสัจยจริงที่สำนักปฏิฐานนิยมพยายามนำเสนอ นิยามหรือคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งใดๆที่สำนักปฏิฐานนิยมอ้างว่าได้ถูกค้นพบและนำเสนอต่อสาธารณะในรูปขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงจึงเป็นเพียงการอ้างสิทธิแห่งการเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งต่างๆ มีความหมายอย่างไร ดำรงอยู่อย่างไร และควรจะควบคุมให้เป็นอย่างไร โดยความรู้ชุดต่างๆ นี้ได้ทำให้ความหมายและความจริงที่ไม่อยู่ในความสนใจของผู้แสวงหาความรู้ (หรือนักวิจัย) กลายเป็น “เสียงเงียบ” หรือ “ไม่มีตัวตน” หรือ “ไม่เคยดำรงอยู่” การมองความจริงภายใต้กระบวนการสร้างสรรค์สังคมนอกจากจะเป็นการเปิดพื้นที่ให้สิ่งที่ถูกกีดกันหรือถูกขจัดออกไปนี้ได้แสดง “ตัวตน” และเป็น “เสียง” ที่มีส่วนในการสร้างความหมาย

และความจริงในสังคมแล้ว ยังเป็นการเปิดมิติใหม่ของการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์นั้นรู้เท่าทันกฎเกณฑ์ กติกา ระเบียบ ประเพณี ที่ทุกคนมีส่วนในการสร้าง ตอกย้ำ ปรับเปลี่ยน หรือผลิตซ้ำ

อย่างไรก็ตาม ในบริบทที่คนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน ความหมายที่บุคคลต้องการสร้างอาจมิได้เป็นเนื้อเดียวกัน การมีความเข้าใจร่วมกัน (shared understanding) อย่างสมบูรณ์จึงไม่อาจเกิดขึ้น การขัดแย้งกันเป็นบางส่วนหรือทั้งหมดอาจทำให้เกิดการทำลาย ตรวจสอบ ซึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นการพยายามที่จะช่วงชิงการนำในการกำหนดความหมาย หรือปรับเปลี่ยนความหมาย เพราะความหมายในที่นี้มีได้เป็นเพียงการให้คำนิยามแบบทั่วๆไป แต่เป็นความหมายที่จะมีผลต่อความจริงและต่อสถานะ ตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสังคม ดังนั้นเมื่อบุคคลมองว่าตนเองกำลังอยู่ในโลกแห่งความจริงที่คนอื่นเป็นผู้สร้าง โดยตนเองมิได้มีส่วนร่วมในการสร้างความจริงที่ดำรงอยู่ หรือการมีโอกาสได้รับประสบการณ์และรับรู้ความหมายและความจริงที่แตกต่างออกไป กระบวนการต่อรองความหมายอาจเกิดขึ้นได้ กระบวนการนี้สามารถเกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ โดยความคิดความเชื่อที่ต่างออกไปของบุคคลจะส่งผ่านความหมายใหม่ออกไป และคนอื่น ๆ ก็สามารถจะมีการตีความความหมายใหม่ ดังนั้นความหมายระหว่างบุคคลก็จะเปลี่ยนไปจากเดิมได้เช่นเดียวกัน ความจริงชุดใหม่ในบริบทนี้ก็จะไม่เหมือนกับความจริงที่เคยเชื่อกันมา

สภาวะความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม

ฐานคิดในเรื่องสภาวะความจริงนำไปสู่ความคิดความเชื่อในเรื่องสภาวะความรู้ โดยเฉพาะคำถามที่ว่า เราจะ “รู้” ความจริงได้อย่างไร ซึ่งเป็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่รู้ และมีอะไรบ้างที่จัดว่าเป็นความรู้ สำนักปฏิฐานนิยมเชื่อว่า ความจริงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างอิสระเป็นความจริงที่เป็นวัตถุวิสัย จึงมองว่า ความรู้จะต้องมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective knowledge) เช่นเดียวกัน โดยมนุษย์ในฐานะผู้ศึกษาความจริงจะต้องใช้วิธีการศึกษาที่เป็นระบบเพื่อศึกษาสิ่งต่างๆโดยไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องทั้งนี้เพื่อให้ความรู้ซึ่งไม่ต่างจาก

ภาพที่สามารถสะท้อนความจริงได้อย่างไม่บิดเบือน ความรู้ถูกค้นพบและตรวจสอบโดยใช้การสังเกตโดยตรงและโดยการวัด (measurement) ปรากฏการณ์อันมีคุณลักษณะและองค์ประกอบที่ใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ โดยสิ่งที่เรียกว่าข้อเท็จจริง (fact) ได้มาจากการนำปรากฏการณ์มาแยกส่วนเพื่อให้สามารถสืบค้นหรือตรวจสอบองค์ประกอบพื้นฐานของสิ่งนั้นให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ได้ผลรวมของปรากฏการณ์ นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงจะต้องเป็นความรู้ที่สามารถทดสอบ/ตรวจสอบได้ วิธีการแยกส่วนศึกษาเพื่อให้ได้ความรู้ที่คมชัดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ถือเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญ โดยเหตุที่การแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต้องอาศัยวิธีการที่เป็นระบบของตนเองโดยเฉพาะจึงนำไปสู่ความเชื่อที่ว่าผู้แสวงหาความรู้ซึ่งเมื่อค้นพบความรู้มาแล้วก็จะเป็นผู้รู้ หรือผู้เชี่ยวชาญ ส่วนความรู้ที่ได้มาก็เป็นสิ่งที่คนทั่วไปสามารถนำไปใช้อธิบายความจริงหรือปรากฏการณ์ต่างๆในบริบทอื่นๆ ได้ ความรู้จึงมีความเป็นสากลในนัยที่ว่า ความรู้ไม่ผูกติดอยู่กับผู้รู้และบริบทหรือวัฒนธรรม

การที่สำนักปฏิฐานนิยมมองว่า ปรากฏการณ์หนึ่งๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเกิดขึ้นในบริบทใดๆ (เช่น การพัฒนา ความยุติธรรม ความผิด การเบียดเบียน ความฉลาด ความยากจน ความเครียด ความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม ความเจ็บปวด การปรับตัว) มีความหมายหรือความจริงเดียวกัน และนำไปสู่ความเชื่อว่าเป็นความรู้ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ย่อมสามารถนำไปใช้ในที่อื่นๆ ได้เช่นเดียวกัน นับเป็นแนวคิดที่อยู่คนละด้านกับสำนักสร้างสรรคสังคมที่เชื่อว่า สิ่งที่ถูกนิยามว่าเป็นความรู้เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบริบทหรือสังคมหรือวัฒนธรรม การทำให้คนเชื่อว่า ความรู้ที่ได้มาจากฐานคิดของการมองความจริงแบบตายตัว และทำให้ยอมรับในความเป็นสากลของความรู้ เช่น มนุษย์มีเพียงสองเพศ คือชายกับหญิงโดยอ้างอิงจากความรู้ที่มาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ทางด้านสรีระ ทำให้เกิดภาพที่ตายตัวเกี่ยวกับความเป็นชาย ความเป็นหญิง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการแต่งกาย การแสดงออก บทบาท หน้าที่ อารมณ์ ความรู้สึก ทำให้ผู้ที่มีสรีระบ่งบอกว่าเป็นชาย แต่มีความรู้สึกอารมณ์ และการแสดงออกที่ถูกนิยามว่าเป็นหญิง (เช่น กะเทย) ถูกมองว่าเป็นผู้เบียดเบียน

ทางเพศหรือไม่ปกติทางเพศ นำไปสู่การหาคำอธิบายหรือสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับความผิดปกติทางเพศบนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับกะเทยต่อไปอีก โดยที่ความรู้เหล่านี้มิได้สะท้อนความหมายและการตีความที่มาจากกะเทยหรืออีกนัยหนึ่งความรู้สึกนึกคิด (subjectivity) ของกะเทยมิได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดโลกแห่งความหมาย (intersubjective world) และไม่มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และความจริงในเรื่องของตนเอง

การที่สำนักสร้างสรรค์สังคมเชื่อว่า ปรากฏการณ์หนึ่งๆ มีความหมายและความจริงหลายชุด (the phenomenon of multiple realities) (Krauss, 2005 : 760) และความหมายจะเชื่อมโยงอยู่กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทโดยบุคคลที่อยู่ในแต่ละบริบทคือผู้ที่มีประสบการณ์กับปรากฏการณ์นั้น และได้ร่วมกันสร้างความหมายและความจริงตามการรับรู้ของตนเองขึ้นมา นำไปสู่การมองว่า ผู้ซึ่งต้องการเข้าใจหรือเข้าถึงความหมายและความจริงนี้จะต้องเข้าไปสู่โลกแห่งการรับรู้ของผู้ที่อยู่ในบริบทนั้น จากนั้นจึงตีความสิ่งที่รับรู้ร่วมกับผู้ที่เป็นเจ้าของประสบการณ์เพื่อสร้างความรู้ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจความจริงที่ดำรงอยู่ในบริบทนั้น โดยนัยนี้ความรู้ที่ได้จึงถูกสร้างขึ้นร่วมกันทั้งจากผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์และผู้ที่ต้องการจะเรียนรู้ (เช่น นักวิจัย) ดังนั้น ความรู้ที่สร้างขึ้นจากกระบวนการนี้ จึงเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบท และผ่านการตีความหรือการให้ความหมายของผู้มีส่วนในการสร้างความรู้ทั้งสองฝ่าย ผู้รู้ และสิ่งที่รู้จึงมิได้แยกเป็นอิสระออกจากกันในกระบวนการสร้างความรู้

การมองว่า ความรู้จะต้องถูกสร้างขึ้นร่วมกันระหว่างผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ และกับผู้ต้องการจะรู้หรือนักวิจัย อาจทำให้เกิดการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ที่ติดตัวมาก่อน (หรืออคติ) ของผู้วิจัยในฐานะที่เป็นคนนอกที่จะมีผลต่อกระบวนการสร้างความรู้ โดยเฉพาะการตีความที่จะต้องทำร่วมกันระหว่างผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์กับนักวิจัยในเรื่องนี้นักคิดแนวสร้างสรรค์สังคม (Moules, 2002) ได้ชี้ชวนให้เห็นว่า เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีสิ่งที่ติดมากับตัวผู้วิจัย และ

เราไม่สามารถจับสิ่งเหล่านี้ใส่กล่องหรือใส่วงเล็บ (bracketing)⁴ อย่างที่สำนักปรากฏการณ์วิทยา⁵ นำเสนอไว้ได้ หากแต่เราจะต้องนำสิ่งที่ติดตัวมาก่อนนี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการทำความเข้าใจ ซึ่งมีนัยว่าเราไม่สามารถนำสิ่งที่ เป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์มาใส่วงเล็บหรือเก็บใส่กล่องแยกไว้ต่างหากได้ แต่เราจะต้องคลี่สิ่งที่ เป็นประสบการณ์หรือสิ่งที่ติดตัวเราก่อนมากกว่าคืออะไร ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่า เรามีความเชื่อหรือได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่ไว้อย่างไร กระบวนการนี้ทำให้เราสามารถ

⁴ การใส่วงเล็บ (bracketing) เป็นโนทัศน์ที่ฮูสเซิร์ล (Husserl, 1980) ซึ่งเป็นนักคิดสำนักปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) นำเสนอมาตั้งแต่ปี 1952 ฮูสเซิร์ลเชื่อว่า เราสามารถที่จะเข้าไปปรากฏการณ์ได้ตามแบบที่มันเป็น หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเข้าใจความหมายของสิ่งต่างๆ ตามแบบที่สิ่งนั้นถูกตีความและดำรงอยู่ในโลกของความจริงของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ โดยนักวิจัยจะต้องนำสิ่งที่ติดตัวมาก่อนหน้านี้ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทัศนะ ความเชื่อ เก็บไว้หรือใส่วงเล็บ และตีความสิ่งที่กำลังศึกษาตามแบบที่มันเป็นให้มากที่สุด ไฮริตซ์ เจริญสินโอฬาร (2540:69) ชี้ให้เห็นว่า “คำว่า phenomenology นั้นมีความหมายว่า หลังจากใส่วงเล็บบรรดาพื้นฐานเดิมต่างๆ ของเราแล้ว สิ่งที่เหลือคือตัวตนที่ว่างเปล่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าโลกทัศน์ของตัวเราก่อต่อไปทำให้เราสามารถปะทะกับโลกรอบตัวได้อย่างปลอดจากอคติใดๆ นั่นคือ หลังจากใส่วงเล็บ ทุกอย่างที่เราเคยรับรู้ของเรากลับเป็นเพียงปรากฏการณ์ ที่รอการทำความเข้าใจในระดับของจิตสำนึกเท่านั้น” นอกจากนี้ วสันต์ ปัญญาแก้ว (2453:121) กล่าวถึงการใช่วิธีการนี้ในการศึกษาแนวชาติพันธุ์วิทยา (ethnomethodology) ว่าการจะทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมของคนอื่น นักวิจัยจะต้องใส่วงเล็บความสนใจหรือแง่มุมที่เป็นความรู้ความเข้าใจมาแต่เดิมเพื่อ “จะได้ศึกษาสอบสวน วิถีปฏิบัติ วิถีตีความ ทำความเข้าใจของกลุ่มผู้ถูกศึกษาเกี่ยวกับชีวิตของพวกเขาเองอย่างทุ่มเทเต็มที่”

⁵ ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) เป็นการศึกษาประสบการณ์ชีวิต ซึ่งให้ความสำคัญกับโลกซึ่งคนรับรู้ ไม่ใช่โลกหรือความจริงที่แยกออกจากตัวบุคคล โดยฮูสเซิร์ล (Husserl, 1980) เสนอให้ศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ผ่านจิตสำนึก (consciousness) ของมนุษย์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างจิตและวัตถุเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์ ฮูสเซิร์ล มองว่าจิตสำนึกเกิดจากการสนทนาระหว่างบุคคลกับโลก ดังนั้นการที่จะเข้าถึงโครงสร้างของจิตสำนึกของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของการศึกษาหากฎต่างๆ ไปหรือกฎที่เป็นสากลเกี่ยวกับสาเหตุ แต่จิตสำนึกเกิดจากรับเอาหรือเก็บเกี่ยวประสบการณ์โดยตรง โดยผ่านสิ่งที่เรียกว่า ความตั้งใจ (intention) ของบุคคลนั่นเอง คำว่าความตั้งใจมีความหมายว่า จิตสำนึกของมนุษย์จะต้องเป็นจิตสำนึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเสมอ จิตสำนึกมิได้มีสาเหตุเชิงกลไกเป็นตัวกำหนด ดังนั้น ความตั้งใจจึงเป็นกระบวนการที่จิตของคนปรับทิศทางไปสู่สิ่งที่ต้องการจะรู้หรือรับรู้ การตระหนักรู้ของมนุษย์คือจุดเริ่มต้นที่มนุษย์สร้างความรู้เกี่ยวกับความจริง (Laverty, 2003) ดูรายละเอียดแนวคิดของสำนักปรากฏการณ์วิทยาซึ่งเขียนเป็นภาษาไทยได้ในงานเขียนของไฮริตซ์ เจริญสินโอฬาร (2540:64-85)

รับรู้ได้ว่า มีสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินหรือตระหนักมาก่อน และทำให้เราสามารถเข้าไปในโลกของความจริงที่ต่างออกไปได้ ในกระบวนการตีความบุคคลจะทบทวนและปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงการตีความซึ่งเคยมีมาก่อน เพื่อให้การเกิดการตีความใหม่ที่ไปกันได้กับประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับการทบทวนนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในกระบวนการตีความ การทำความเข้าใจหมายถึงอย่างน้อยสองคนมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังนั้นคนจะต้องมีการสื่อสารแลกเปลี่ยนจนกว่าจะบรรลุความเข้าใจ ร่วมกันการทำความเข้าใจไม่ใช่เป็นวิถีทางที่ทำให้เรารู้จักโลกแต่เป็นวิถีทางที่ทำให้เรารู้จักตัวเองหรือรู้ว่าเราเป็นใคร (Polkinghorne, 1983 cited in Laverty, 2003) การทำความเข้าใจจะมีนัยสำคัญก็ต่อเมื่อ คนต้องอยู่ในสถานการณ์ที่ต่างฝ่ายต่างให้ความหมายและมีความเข้าใจในปรากฏการณ์เดียวกันแต่แตกต่างกัน สิ่งที่ติดตัวมาของนักวิจัยทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว จะต้องไม่ถูกนำมาบดบังการเข้าถึงโลกแห่งความหมายของผู้ที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ เพียงแต่นักวิจัยต้องตระหนักว่ามีสิ่งที่ติดตัวมาแทรกตัวอยู่ระหว่างการทำความเข้าใจและการตีความของตนเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ทั้งผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์และผู้ที่ยปรารถนาจะเข้าใจปรากฏการณ์นั้นจึงร่วมกันตีความและสร้างความรู้ขึ้นมา การทำความเข้าใจจึงไม่ใช่การที่บุคคลพยายามนำทัศนะของตนเองไปโน้มน้าวหรือบงการผู้อื่น แต่เป็นกระบวนการที่ทั้งสองฝ่ายจะนำทัศนะของตนเองไปสู่การสื่อสารหรือแลกเปลี่ยนทัศนะในการสนทนา ซึ่งจะทำให้บุคคลค่อยๆ เปลี่ยนตนเองตามไปด้วย เมื่อความเข้าใจเกิดขึ้น บุคคลก็จะเปลี่ยนทัศนะของตนต่อเรื่องนั้นๆ ตามไปด้วยเช่นกัน

วิธีวิทยาภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม

วิธีวิทยาในการวิจัยมีความเชื่อมโยงกับฐานคิดในเรื่องสภาวะความจริง (ภาววิทยา) และฐานคิดในเรื่องสภาวะความรู้ (ญาณวิทยา) วิธีวิทยา หมายถึง กระบวนการที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ตามที่ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้ สำนักปฏิฐานนิยมเชื่อว่า ความรู้มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย เป็นภาพตัวแทนของความจริง มีความเป็นสากล ความรู้จึงสามารถค้นพบได้โดยการสังเกตสิ่งที่ เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์

อย่างเป็นระบบ โดยผู้สังเกตจะต้องไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง อันจะทำให้ได้มาซึ่งกฎหรือทฤษฎีที่สามารถใช้อธิบายและคาดการณ์ความเป็นไปของโลกได้อย่างชัดเจนและเที่ยงตรง จากนั้นนักวิจัยสามารถใช้วิธีการแบบนิรนัย (deduction) ในการนำสมมุติฐานที่ได้จากทฤษฎีที่ไปทดสอบในบริบทอื่นๆ เพื่อดูว่าทฤษฎีที่ได้มานั้นสอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือข้อมูลเชิงประจักษ์ในบริบทอื่นๆ หรือไม่ หากทฤษฎีไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงเป็นอย่างดี ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนทฤษฎีเพื่อให้ทฤษฎีสามารถคาดการณ์หรืออธิบายความจริงได้ดียิ่งขึ้น วิธีวิทยาของการทดสอบสมมุติฐานจึงถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง โดยการนำโมเดลบางตัวจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้วมาสร้างเป็นตัวแทน และตั้งสมมุติฐานที่บอกถึงความสัมพันธ์กับตัวแทน กำหนดวิธีการในการทดสอบสมมุติฐาน (เช่น ใช้การวิจัยเชิงสำรวจ หรือการวิจัยเชิงทดลอง) มีการสร้างเครื่องมือวัดตัวแทน เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อดูว่า ผลที่ได้รับจะเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่ หากไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ แสดงว่าอาจต้องมีการทบทวนทฤษฎีเพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูล โดยนัยนี้วิธีวิทยาของสำนักปฏิฐานนิยมจึงเชื่อมโยงกับฐานคิดในเรื่องสภาวะความจริงและสภาวะความรู้ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ในทางตรงกันข้ามกับสำนักปฏิฐานนิยม สำนักสร้างสรรค์สังคมมองว่าความรู้มิใช่ภาพตัวแทนที่ตายตัวของความจริง แต่ความรู้ขึ้นอยู่กับวิธีการมองโลกของสมาชิกในสังคมนั้นๆ เมื่อคนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีการตีความสิ่งต่างๆ ไม่เหมือนกัน บุคคลก็จะมีการตีความหมายของสิ่งต่างๆ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนในแต่ละบริบท ความหมายของสิ่งต่างๆ ถูกส่งทอด ปรับเปลี่ยน สร้างใหม่ อยู่ตลอดเวลา ความหมายจึงเป็นสิ่งที่คนในสังคมมีความเข้าใจร่วมกัน มิใช่เป็นความหมายของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ แต่เป็นของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ความเข้าใจร่วมกันนี้ทำให้บุคคลมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ (เช่น ประเภทการนำมาใช้ ประโยชน์ คุณค่า ความงาม) รู้ว่าจะต้องทำอย่างไร ไม่ควรทำอะไร ปฏิบัติอย่างไร หรือโต้ตอบ หรือตอบสนองต่อความต้องการของคนอื่นอย่างไร ในสถานการณ์ต่างๆ

วิธีวิทยาของสำนักสร้างสรรค์สังคมจึงเป็นความพยายามที่จะเข้าถึงความหมายของประสบการณ์ชีวิต ซึ่งหมายรวมถึง กระบวนการที่บุคคลสร้างความหมายหรือนิยามให้กับสิ่งต่างๆ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ภายใต้กรอบของกฎเกณฑ์กติกา สถาบันวัฒนธรรม ภาษา ซึ่งเป็นเสมือนโครงสร้างที่ตีกรอบให้บุคคลคิดและดำเนินรอยตาม และรวมถึงสิ่งที่บุคคลคิดหรือคาดการณ์ว่า คนอื่นๆ ให้ความหมาย คิด หรือตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ อย่างไร ดังนั้นวิธีการศึกษาเรื่องเล่าของชีวิต (narrative approach) จึงเป็นวิธีวิทยาที่นำมาใช้กันมากสำหรับการวิจัยภายใต้กระบวนการสร้างสรรค์สังคม

เรื่องเล่า (narrative) เป็นเรื่องราวที่บุคคลกล่าวถึงชีวิตของตนเองและคนอื่น การเล่าเรื่องช่วยให้บุคคลรู้สึกว่าการประสบการณ์ของตนเองมีความหมาย คนดำเนินชีวิตไปตามวิถีแห่งเรื่องเล่า ดังนั้นทั้งชีวิตและเรื่องเล่าจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ คือต่างเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน เพราะคนมีชีวิตอยู่ตามเรื่องเล่าหรือเรื่องราวที่แทรกตัวอยู่ในบริบทที่ห้อมล้อม บุคคลคิด รับรู้ จินตนาการ และเลือกที่จะทำหรือไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามโครงสร้างของเรื่องเล่า เรื่องเล่ามิได้เป็นอิสระจากสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์ สถาบัน วัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อเรื่องเล่า คือเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการที่บุคคลเลือกที่จะเล่าและจะเล่าเรื่องอย่างไร เรื่องเล่าแทรกตัวอยู่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏอยู่ในอายุ ชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศฐานะทางเศรษฐกิจ ตำแหน่งทางสังคม เรื่องเล่าจึงมิใช่มีฐานะเป็นเพียงคำบรรยายเกี่ยวกับชีวิตของบุคคล แต่เป็นตัวสร้างโครงสร้างของชีวิต เรื่องเล่าจึงเป็นวิธีวิทยาที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาวัฏจักรของชีวิต รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งนี้เพราะเรื่องเล่าทำให้บุคคลสามารถที่จะรับรู้หรือลำดับความเป็นไปของชีวิตตนเองนับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และคาดทำนายเกี่ยวกับอนาคตของตนเอง

ตัวตนของผู้เล่าคือ ชีวิตที่ผ่านประสบการณ์และเรื่องราวที่ผู้เล่าพูดถึงตัวเอง อย่างไรก็ตาม บุคคลไม่เพียงแต่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง เพราะในขณะที่เล่าเรื่อง เรื่องที่เล่าก็เปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนความหมายของประสบการณ์ของผู้เล่าไปด้วย การเล่าเรื่องจึงมิใช่เป็นเพียงการบรรยายเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง แต่คนเล่าเรื่องดำเนินชีวิตไปตามรูปแบบของเรื่องเล่า เรื่องเล่าจึงเป็นตัวสร้าง

อัตลักษณ์ของผู้เล่าโดยมีผู้ฟัง ทั้งนี้คนจะมองว่าตนเองเป็นอย่างไร ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่เรามีกับคนอื่น ๆ ดังนั้น การที่เรื่องเล่าจะมีผลในการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เล่าได้ จะต้องเป็นการเล่าเรื่องราวของชีวิตต่อชุมชนหรือสังคมที่มีนัยสำคัญต่อตัวผู้เล่าด้วย

ตัวอย่างหนึ่งของการใช้เรื่องเล่าภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคมปรากฏในบทความวิจัยของอัลฟอร์ด (Alford, 2006) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกันที่ต้องเข้าไปนอนรักษาตัวในโรงพยาบาล และถูกทำให้เป็น “ผู้ป่วย” ตามความหมายที่โรงพยาบาลกำหนด อัลฟอร์ดได้เขียนเรื่องเล่าของชีวิตแต่ละวันในโรงพยาบาลที่เธอในฐานะผู้ป่วยต้องเผชิญ ในโรงพยาบาลผู้ป่วยถูกจัดกระทำไม่ต่างจากวัตถุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีความเป็นตัวตน อัลฟอร์ดได้ใช้การเล่าเรื่องเพื่อแสดงให้เห็นว่า เธอในฐานะผู้ป่วยได้สูญเสียความเป็นตัวตน สูญเสียอิสรภาพ และกลายเป็นคนที่ไร้อำนาจในตัวเองอย่างไร และกระบวนการที่เธอได้ใช้การเล่าเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในโรงพยาบาลตลอด 8 วัน ทำให้เธอสามารถต่อรองความหมาย และกลับมาเป็นตัวตนอีกครั้ง อัลฟอร์ดแสดงให้เห็นว่า การเขียนเรื่องเล่าของตนเองในโรงพยาบาลเป็นการรักษาความเป็นตัวตนที่สำคัญมากอย่างหนึ่งสำหรับตัวเธอเอง เพราะการเขียนเรื่องเล่าช่วยให้เกิดความรู้สึก “เข้าที่เข้าทาง” เมื่อต้องอยู่ท่ามกลางเมฆหมอกแห่งความกลัว ความสับสน การต้องเผชิญชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย ทั้งยังช่วยให้ชีวิตในขณะนั้นมีเป้าหมายด้วย อัลฟอร์ดเริ่มต้นการเล่าเรื่องของเธว่า

ฉันจะเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประสบการณ์ของฉันในโรงพยาบาล ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะประสบการณ์ของฉันเป็นประสบการณ์ที่ต่างจากผู้ป่วยอื่นๆ โดยสิ้นเชิง แต่เป็นเพราะประสบการณ์นี้เป็นประสบการณ์เฉพาะของตัวฉันเองและบางที่อาจเป็นเรื่องราวอีกเรื่องหนึ่งที่ควรจะได้รับการบอกกล่าว ฉันเขียนและตีความเรื่องนี้จากจุดยืนของผู้ป่วยหนักในโรงพยาบาล และจากมุมมองของนักสังคมวิทยาแนวชาติพันธุ์วิธีวิทยา⁶

⁶ คำนี้มาจากภาษาอังกฤษว่า ethnomethodology ซึ่งบางครั้งมีการใช้เป็นภาษาไทยอีกคำหนึ่งว่า มานุษยวิธี

ในการเล่าเรื่องอัลฟอร์ตได้เชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนตัวในโรงพยาบาลของเธอกับบริบทที่กว้างออกไปถึงแพทย์ ผู้ที่ทำงานในโรงพยาบาล ครอบครัว เพื่อนร่วมงาน บุคคลต่างๆ เหล่านี้ดำเนินชีวิตในลักษณะที่มีความหมายหรือสมเหตุสมผลกับตนเอง และมองว่าสิ่งต่างๆ มีความคงเส้นคงวา มีการจัดระเบียบที่สมาชิกสามารถรับรู้ได้ แต่ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น อย่างเช่นในการณิของตัวเธอเอง เธอได้ให้ความหมายกับสิ่งที่เกิดขึ้นแตกต่างไปจากสิ่งที่โรงพยาบาลคาดหวัง เธอเล่าถึงสภาพการณ์ที่เธอต้องเผชิญในโรงพยาบาลว่า

โลกของฉันดูเหมือนจะกลับหัวกลับหางไปทันทีเมื่อฉันต้องเข้าโรงพยาบาล ฉันกลายเป็นคนที่ช่วยตัวเองไม่ได้ และรู้สึกว่าจะจัดการกับตัวเองไม่ได้ ฉันสูญเสียการควบคุมตัวเอง ฉันรู้สึกผิดและคับข้องใจอย่างบอกไม่ถูก เมื่อไม่สามารถทำอะไร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ด้วยตัวเองได้นอกจากฉันจะรู้สึกป่วยและอ่อนแอแล้ว ฉันยังถูกนำตัวไปต่อดิดกับเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ทำให้ฉันไม่สามารถเคลื่อนไหวได้...

การเข้าโรงพยาบาลของฉันคือจุดเริ่มต้นของการถูกกระแทก ถูกกด ถูกทิ่มแทง ถูกดิดตึง ถูกผลัก ถูกดึง ภายใต้นิยามของคำว่า “การทำให้หายจากการเจ็บป่วย” ฉันเริ่มสร้างประสบการณ์ของการสูญเสียความรู้สึกที่เรียกว่า อิศราภาพ ซึ่งหมายความว่า ฉันไม่สามารถจะเข้าใจสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับตัวเอง ฉันไม่อาจนิยามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ว่าคืออะไร เมื่อบุคคลถูกคนอื่นมองว่าเป็นเพียงวัตถุ บุคคลก็ไม่อาจคาดหวังว่าตนเองจะได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นในฐานะที่เป็นตัวเขาเอง

อัลฟอร์ตได้ตีความประสบการณ์ของการเป็นผู้ป่วยในโรงพยาบาลและแสดงให้เห็นว่า เมื่อการดูแลรักษาผู้ป่วยในโรงพยาบาลมุ่งไปที่การรักษาทางกาย โดยให้ความสนใจน้อยมากกับความรู้สึก อารมณ์ ความคิด สภาพทางจิตวิญญาณ หรือตัวตนของผู้ป่วย ทำให้การดูแลรักษาขาดมิติของความเป็นมนุษย์ ผู้ป่วยค่อยๆ สูญเสียสิ่งที่เรียกว่า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ กลายเป็นเพียงวัตถุเพื่อการรักษา

ไม่ต่างอะไรกับชิ้นเนื้อชิ้นหนึ่งที่กำลังถูกรักษาให้หายป่วยตามนิยามของความรู้ทางการแพทย์

นัยสำคัญของการเล่าเรื่องมิได้ยุติลงที่การตีความประสบการณ์การเป็นผู้ป่วยในโรงพยาบาลเพื่อแสดงให้เห็นฐานคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลซึ่งมุ่งเป้าหมายไปที่การทำให้ผู้ป่วยหายจากโรค โดยมีได้คำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้ป่วยเท่านั้น แต่อัลฟอร์ดได้แสดงให้เห็นว่า การเขียนเรื่องเล่าทำให้เราสามารถมองความทุกข์ยากในฐานะผู้ป่วยได้อย่างเข้าใจมากขึ้น เรื่องเล่าช่วยให้ชีวิตของตัวเองในฐานะของการเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย แต่ต้องถูกขัดจังหวะโดยการเจ็บป่วยไม่ขาดตอนจากอดีตที่ผ่านมาโดยสิ้นเชิงทำให้ตัวเองกลับมาเป็นตัวตนอีกครั้ง “เรื่องราวในโรงพยาบาลที่มีตัวฉันรวมอยู่ด้วย เกิดจากความปรารถนาที่ต้องการให้ตัวฉันกลับมาเป็นตัวฉันซึ่งมีชีวิตจิตใจอีกครั้ง” ดังนั้นเรื่องราวที่คนบอกเล่าเกี่ยวกับตัวเอง นอกจากสะท้อนประสบการณ์ที่ผู้那儿มองเห็นแล้วยังสะท้อนความปรารถนาหรือความมุ่งหวังที่อยากจะให้ผู้อื่นได้เห็นเช่นนั้นด้วย

ในการเล่าประสบการณ์ชีวิต ผู้เล่าเรื่องสามารถเลือกใช้ภาษาเพื่อแสดงออกถึงสิ่งที่ต้องการเล่า บุคคลในฐานะผู้เล่าจึงมิได้เล่าเรื่องในลักษณะที่ “ไว้แต่ยงสา” แต่จะเล่าจากตำแหน่งแห่งที่ หรือที่ทางของตนเองในสังคม บุคคลเป็นผู้เลือกที่จะเล่าประสบการณ์ชีวิตของตนเองอย่างไร พูดถึงบุคคลและสถานที่ต่างๆอย่างไร ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์และสังคมที่ตนเองดำรงอยู่ เรื่องเล่าเป็นเรื่องที่มีตรรกะและมีความหมาย (ไม่ใช่เรื่องไร้สาระ) สำหรับผู้เล่า ดังนั้นเรื่องเล่าซึ่งเป็นเรื่องราวที่บอกถึงการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ต่างๆ จึงมีความสำคัญต่อผู้เล่า และต่อผู้ฟัง การเล่าเรื่องอาจดำเนินไปตามช่วงเวลาที่คุณเล่าสนใจจะเล่า ไม่จำเป็นต้องดำเนินไปตามเวลาตามปฏิทิน เรื่องราวที่เล่าจะเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ประสบการณ์ชีวิตซึ่งสะท้อนชีวิตหรือเรื่องราวในชีวิตประจำวันของคนเป็น “กุญแจ” ที่ทำให้เราสามารถวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ที่เป็นตัวสร้างความจริง หรืออีกนัยหนึ่งคือ การทำให้เข้าใจถึงการก่อรูปของสังคมนั้นๆ

เนื่องจากเรื่องเล่าเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับชีวิตนับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และมีผลถึงอนาคต เรื่องเล่าจึงอาจนำเสนอในรูปแบบของประวัติชีวิต (biography) อัตชีวประวัติ (autobiography) หรือ ประวัติศาสตร์ชีวิต (life history) อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าซึ่งมีการเรียกชื่อต่างๆ กันนี้มีลักษณะเฉพาะของตนเองคือ เป็นวิธีวิทยาที่เชื่อมโยงกับฐานคิดในเรื่องสภาวะความจริงและสภาวะความรู้แม้ว่าการวิจัยภายใต้กระบวนทัศน์อื่น เช่น ปรากฏการณ์วิทยา หรือการวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์จะมีการใช้วิธีการที่เรียกชื่อเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นประวัติชีวิต อัตชีวประวัติ หรือประวัติศาสตร์ชีวิต แต่วิธีวิทยาของการศึกษามีลักษณะที่แตกต่างกันเนื่องจากอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน วิธีวิทยาของสำนักสร้างสรรค์สังคมเน้นปฏิสัมพันธ์หรือการสื่อสารสองทางระหว่างผู้วิจัยกับผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ (Connolly, 2007)

ในการศึกษาเรื่องเล่า นักวิจัยอาจศึกษาเรื่องเล่าที่เขียน บันทึก หรือบอกเล่าโดยคนอื่นซึ่งไม่ใช่ตัวผู้วิจัยเอง หรืออาจเป็นการศึกษาเรื่องราวของตนเองก็ได้ แต่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าซึ่งเล่าโดยใครก็ตามในการเล่าเรื่องผู้เล่าสามารถบรรยายถึงความรู้สึก อารมณ์ ความทรงจำ โดยเชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ การเล่าเรื่องช่วยให้บุคคลตระหนักถึงนัยสำคัญของตนเอง นัยสำคัญของโลก และนัยสำคัญของความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม เพราะผู้เล่าเรื่องเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวที่มีคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่ น้อง คนรัก เพื่อนบ้าน คู่รัก คู่ปรับ เพื่อนร่วมงาน เข้ามาไว้ในเรื่องราวชีวิตของตนเอง ในการเล่าเรื่อง ผู้เล่าเป็นผู้วางกรอบของเรื่องที่จะเล่า การเล่าเรื่องจะมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างนักวิจัยและผู้เล่าเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการฟัง การสะท้อนคำถามหรือทัศนคติกลับไปมาระหว่างผู้เล่ากับนักวิจัย โดยนักวิจัยจะขอให้ผู้เล่าเรื่องเล่าถึงเรื่องต่างๆ ในประเด็นที่นักวิจัยกำลังศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งในอดีตและปัจจุบันโดยไม่พยายามจำกัดหัวข้อของการเล่าให้อยู่ในวงที่นักวิจัยสนใจเท่านั้น และจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างความสัมพันธ์ที่นักวิจัยเป็นฝ่ายมีอำนาจเหนือกว่าผู้เล่า หรือเป็นผู้กำหนดคำถามตามแนวทางที่ตนเองต้องการศึกษา นักวิจัยจะต้องวางตนเองในกระบวนการวิจัยในฐานะผู้ที่สะท้อนความรู้สึกหรือมุมมองที่ทำให้ผู้เล่ารู้สึกว่าเป็นผู้เลือกหรือกำหนดสิ่งที่จะเล่า ทั้งนี้เพื่อให้การเล่าเรื่อง

เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้เล่าให้มากที่สุด กระบวนการนี้เป็นการทำให้ผู้เล่าได้เล่าเรื่องต่างๆจากประสบการณ์จริง มิใช่เป็นการกระตุ้นให้ผู้เล่าคิดว่าตนเองมีประสบการณ์ นอกจากนี้ในการเข้าถึงเรื่องเล่า นักวิจัยจะต้องให้ความสนใจกับสิ่งที่ผู้เล่า “ไม่เล่า” หรือ “เรื่องเล่าระหว่างบรรทัด” หรือ “สิ่งที่ขาดหายไปจากคำพูด” หรือ “ความเงียบอันเกิดจากสิ่งที่ไม่สามารถพูดออกมาได้” (Laverty, 2003) ซึ่งบางครั้งคนเราอาจไม่ได้ให้ความสนใจกับเสียงเงียบเหล่านี้ การศึกษาเรื่องเล่าจะต้องเปิดพื้นที่ให้กับสิ่งที่ถูกทำให้เงียบได้เผยตัวเองออกมาให้มากที่สุด

การเขียนเรื่องเล่าเกี่ยวกับตัวเองมิใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย เนื่องจากบุคคลต่างเติบโตขึ้นมาภายใต้วัฒนธรรม กฎเกณฑ์ และกติกาที่หล่อหลอมให้มีความรู้สึกนึกคิดตามแบบที่สังคมต้องการ การเล่าเรื่องซึ่งต่างไปจากเรื่องเล่าหลัก (grand narrative) ของบริบทนั้นๆซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งการทำให้เสียงที่เคยเป็นเสียงเงียบได้เปล่งออกมาจึงมิใช่เรื่องง่าย ตัวอย่างความยากลำบากในการเล่าเรื่องในลักษณะของอัตชีวประวัติซึ่งเขียนโดยผู้ที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ปรากฏในงานเขียนของนาวัล ชัดดาวี เรื่อง “A Daughter of Isis: The Autobiography of Nawal Saadawi” ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ “ธิดาแห่งไอซิส” (ประสิทธิ์ ตั้งมหาสถิตกุล, 2545) เป็นงานเขียนที่ต้องการแสดงให้คนเห็นถึงชีวิตของผู้หญิงที่เกิดมาในหมู่บ้านเล็กๆของประเทศอียิปต์ ชีวิตของนาวัลเป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงในสังคมแห่งนี้ที่ชีวิตถูกผูกติดกับชนบประเพณีของการแต่งงานตั้งแต่อายุเพียงสิบขวบ แม้นาวัลจะเป็นผู้หญิงเพียงน้อยคนที่รอดพ้นจากประเพณีนี้มาได้ จนเรียนจบแพทย์ แต่ชีวิตการแต่งงานครั้งแรกของนาวัลก็เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน เพราะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสามีที่กระทำต่อเธออย่างไร้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ นาวัลได้วาดภาพให้เห็นว่า ในขณะที่เธอต้องเผชิญกับความทุกข์ยากในฐานะที่เป็นผู้หญิงและไม่พอใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเองและผู้หญิงอื่นๆในสังคมของเธอ แต่เธอเองกลับรู้สึกอายและไม่กล้าที่จะเปิดเผยเรื่องที่เกิดขึ้นกับตัวเธอและผู้หญิงคนอื่นๆ จวบจนเวลาผ่านไปเนิ่นนาน และเธอได้กลายเป็นนักต่อสู้เพื่ออิสรภาพ เธอจึงสามารถเขียนเรื่องราวในชีวิตของเธอได้ เธอเขียนถึงเรื่องนี้ในหนังสือของเธอว่า

ในวัยเยาว์ ฉันไม่กล้าเขียนในสิ่งที่คนไม่พูดถึง ฉันซ่อนมันไว้ประหนึ่งหน้ากากที่คอยปกปิดส่วนอันน่าละอาย ทุกๆ สิ่งในชีวิตของลูกผู้หญิงถูกมองเป็นสิ่งน่าละอาย กระทั่งใบหน้า เธอจะต้องซ่อนมันไว้ใต้ผ้าอะไรสักชิ้น... ในช่วงอายุสามสิบ ฉันไม่อาจเขียนสิ่งที่เจ็บปวดได้เลย มันต้องใช้เวลาอีกสามสิบปีถัดมา กว่าที่ฉันจะรวบรวมความกล้า ขจัดความกลัว และความรู้สึกละอายที่ยังรากลึกในตัวฉันออกไปได้ มันต้องใช้ระยะทางหลายพันไมล์ระหว่างตัวฉันกับบ้านเกิด...กว่าที่ฉันจะปล่อยนิ้วให้เป็นอิสระ เคลื่อนปากกาไปได้ ทุกทิศทางก่อนที่ความทรงจำของฉันจะเริ่มฟื้นขึ้นทีละน้อย ทีละน้อย และสิ่งที่ถูกห่อหุ้มอยู่ในเมฆหมอกอันมืดมิดมาเนิ่นนานก็เริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้ง

ในการเขียนอัตชีวประวัติของตนเอง นาวัลได้แสดงให้เห็นว่า การเขียนเรื่องราวของตัวเองทำให้เธอได้พบกับความตื่นตัน ทำให้เธอมีความรู้สึกที่ดีเกี่ยวกับตัวเอง ขณะที่เขียนนาวัลบรรยายว่า เธอได้พบความสุขเล็กๆ ที่ไม่เคยได้พบพานในวัยเด็ก

การเขียนกลายเป็นอาวุธของฉัน เพื่อใช้ต่อสู้กับระบบ เพื่อทวงคืนอำนาจเบ็ดเสร็จจากผู้ปกครอง จากพ่อและสามีในครอบครัว ถ้อยคำของฉัน คือการขบถต่อความอยุติธรรมที่ครอบงำเราในนามของศาสนา ศีลธรรม หรือกระทั่งความรัก ถ้อยคำไม่ควรแสวงหาแต่ความปิติยินดี ไม่ควรซ่อนบาดแผลไว้ในกายหรือปิดบังความน่าละอายในชีวิตเอาไว้ บางคราถ้อยคำก็สร้างความตระหนก สร้างความเจ็บปวด ทว่ามันสามารถปลุกเร้าเราให้ลุกขึ้นมาเผชิญกับตัวเอง ให้ลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับสิ่งที่เรายอมรับมานับพันปี... การสร้างสรรค์ของฉันถูกร้อยเรียงเข้ากับความทรงจำ ตลอดเวลาที่เขียนมัน ฉันได้มองเห็นช่วงเวลาของชีวิตที่ผ่านมาอย่างแจ่มจรัส มันเพิ่งจะเริ่มส่องประกายก็เมื่อตอนที่ฉันพบตัวเองกำลังลี้ภัยมาแสนไกลจากบ้านเกิดดุจดวงดาวที่สาบสูญไปนานแสนนาน ทว่าเรายังคงเห็นแสงของมันอยู่

นอกจากเรื่องเล่าซึ่งอาจเป็นเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์ชีวิต อัตชีวประวัติ และประวัติศาสตร์ชีวิตแล้ว การเล่าเรื่องยังอาจปรากฏในรูปแบบของคำให้การ (testimonio) (Beverly, 2000; Tierney, 2000) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่อยู่ภายใต้กระบวนการสร้างสรรค์สังคม คำให้การ สร้างขึ้นโดยผู้เขียนหรือผู้เล่า ซึ่งต้องการเขียนคำ “ให้การ” ด้วยความปรารถนาเพื่อให้ผู้อ่านได้เข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของผู้คนหรือชุมชนที่กำลังเผชิญกับการเอาเปรียบ/กดขี่ หรือถูกกระทำรุนแรง ดังนั้น คำให้การ จึงมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยสร้าง “ความจริง” ขึ้นจากคำบอกเล่าหรือการเล่าเรื่องที่เคยถูกละเลยหรือปฏิเสธหรือตั้งใจที่จะไม่ให้มีการกล่าวถึง จุดมุ่งหมายของคำให้การคือ การทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟัง ให้ความสนใจและตัดสินใจ ผู้เขียนคำให้การต้องการให้ผู้อ่านยอมรับอัตลักษณ์ ความมุ่งหวัง และคุณค่าของผู้เขียนคำให้การ ดังนั้นการศึกษาเรื่องของคำให้การ จึงมิใช่การศึกษาว่า อะไรคือคำให้การ แต่เป็นการศึกษาว่า คำให้การทำหน้าที่หรือสร้างความจริงในเรื่องใด และสร้างขึ้นมาได้อย่างไร คำให้การ เป็นการนำเสนอ “เสียง” ซึ่งเป็นเสียงที่มาจากเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้นและผู้เปล่งเสียงนี้เจตนาที่จะทำให้เสียงนี้ได้ยิน หรือ รับรู้ ไม่ต้องการให้เป็นเสียงเงียบ หรือ การสยบยอม หรือ ความพ่ายแพ้ การเขียนคำให้การจึงเป็นการลุกขึ้นมาต่อสู้กับสถาบันที่ครอบครองอำนาจและอิทธิทธิของผู้ที่ถูกทำให้เป็นคนต่ำต้อย คนนอกคอก คนชายขอบ หรือคนไร้สิทธิในหนังสือเรื่อง I, Rigoberta Menchu: An Indian Woman in Guatemala (Borgos-Debray, 1984) ได้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ริโกเบอร์ตา จะเป็นผู้ให้คำให้การเพียงคนเดียว แต่ตลอดทั้งเรื่องเธอได้เชื่อมโยงประสบการณ์ของเธอกับเรื่องราวของคนอื่นๆ ในหมู่บ้านของเธอ รวมถึงทหารเผด็จการที่เข้ามากดขี่และทำทารุณกรรมกับครอบครัวญาติพี่น้อง และสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเธอ คำกล่าวนำเรื่องของเธอสอดคล้องอย่างชัดเจนว่า

ชื่อของข้าพเจ้าคือ ริโกเบอร์ตา เมนชู ข้าพเจ้าอายุ 20 ปี นี่คือการ
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนรู้เรื่องราวเหล่านี้จากหนังสือ และข้าพเจ้า

ไม่ได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้เพียงลำพัง ข้าพเจ้าอยากจะทำให้ คำให้การนี้มีใช้ เป็นของข้าพเจ้าคนเดียว หากแต่เป็นคำให้การของผู้คนของข้าพเจ้า เรื่องราวของข้าพเจ้าเป็นเรื่องราวของชาวแก้วเตมาลาที่ยากแค้นทั้งหมด ประสบการณ์ส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็น “ความจริง” ของคนทั้งมวล

นัยสำคัญของการสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม

การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคมเป็นเสมือนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ หรือผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์นำประสบการณ์ของตนเองมาสร้างเป็นความรู้ เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความรู้/ความจริง ที่ครั้งหนึ่งไม่เคยเป็นที่รับรู้กันมาก่อน การวิจัยในแนวนี้นี้ได้มุ่งศึกษาเพียงว่า คนคิดอย่างไรเท่านั้น แต่มุ่งสร้างความรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ในความคิด/ความเชื่อ/ความรู้ที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม อคติในเรื่องเพศ เชื้อชาติ การเอารัดเอาเปรียบ ในสังคม กระบวนการวิจัยทำให้ทั้งผู้วิจัยและผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์มีการปรับเปลี่ยนนิยาม ความรู้ และสิ่งที่เคยเชื่อว่าเป็นความจริง

แนวคิดสร้างสรรค์สังคมต้องการชี้ให้เห็นว่า ความจริงทั้งหลายมิได้ดำรงอยู่เพื่อรอให้มนุษย์ได้ค้นพบ แต่มนุษย์คือผู้สร้างความจริง ไม่ว่าความจริงนั้นจะอ้างถึง กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ทางจิตวิทยา ทางแพทย์ หรือทางสังคม ล้วนเป็นความจริงที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาทั้งสิ้น ความรู้เป็นความเชื่อชุดหนึ่งเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากความสนใจของผู้สร้างความรู้นั่นเอง การวิจัยตามแนวคิดสร้างสรรค์สังคม จะช่วยเผยให้เห็นพลังอำนาจของความรู้ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเชื่อกันว่า เป็นสิ่งบริสุทธิ์ เป็นสากล และผู้สร้างความรู้เป็นผู้ที่ปราศจากอคติ และเมื่อความรู้ได้สร้างขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมเป็นที่ยอมรับ และสืบทอดความรู้กันต่อไป ความเชื่อนี้กำลังถูกท้าทาย โดยกระบวนการทัศน์ใหม่ ซึ่งปฏิเสธความบริสุทธิ์ และความเป็นสากลของความรู้ โดยนัยนี้แนวคิดสร้างสรรค์สังคมจึงช่วยบุกเบิกกระบวนการทัศน์ใหม่ของการสร้างความรู้ ซึ่งให้ความสำคัญกับประเด็นในเรื่องความเสมอภาค ตักตุนชีวิตของความเป็นมนุษย์ และสิทธิมนุษยชน รวมทั้งนำเสนอวิธีวิทยาในการสร้างความรู้ที่จะช่วยเปิดพื้นที่ให้กับ

ความจริงและความรู้ของผู้คนอีกเป็นจำนวนมากที่กระบวนการสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์ปฏิฐานนิยมมิได้ให้ความสนใจ และได้ทำให้ความจริงของชีวิตคนจำนวนมากไม่มีพื้นที่ในประวัติศาสตร์ของการดำรงอยู่ของมนุษย์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540. รัฐศาสตร์บริหารรัฐกิจ ทฤษฎี: หหนึ่งศตวรรษ
รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
ประสิทธิ์ ตั้งมหาสถิตกุล, ผู้แปล. 2545. ธิดาแห่งไอซิส. แปลจาก A Daughter of
Isis: The Autobiography of Nawal Saadawi. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์
คบไฟ.
วสันต์ ปัญญาแก้ว. 2543. “ชาติพันธุ์วิธีวิทยา” สังคมศาสตร์ 12(2):102-133.

ภาษาอังกฤษ

- Alford, E.F. 2006. “Only a Piece of Meat: One Patient’s Reflections on Her
Eight-Day Hospital Experience”. Qualitative Inquiry. 12 (3). Retrieved
from <http://qix.sagepub.com/cgi/content/abstract/12/3/596>
Beverley, J. 2000. “Testimonio, Subalternity, and Narrative Authority” in Denzin
N.K. and Lincoln Y.S. eds. **Handbook of Qualitative Research**. 2nd ed.
London: Sage.
Burgos-Debray, E. 1984. **I, Rigoberta Menchu: An Indian Woman in
Guatemala**. New York: Verso.
Connolly, K. 2007. “Introduction to Part 2: Exploring Narrative Inquiry
Practices” Qualitative Inquiry 13 (4):450-453.
Gadamer, H.G. 1989. **Truth and Method**. 2nd rev.ed. New York: Continuum.

- Gergen, K. 1985. "The Social Constructionist Movement in Modern Psychology" American Psychologist 40(3) 266-275.
- Guba, E.G. and Lincoln, Y.S. 1994. "Competing Paradigms in Qualitative Research" in Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. eds. **Handbook of Qualitative Research**, London:Sage.
- Husserl, E. 1980. **Phenomenology and the Foundation of Sciences**. Boston: Martinus Hijhoff.
- Krauss, S.E. 2005. "Research Paradigms and Meaning Making: A Primer" The Qualitative Report. 10 (4):758-770.
- Laverty, S.M. 2003. "Hermeneutic Phenomenology and Phenomenology: A Comparison of Historical and Methodological Considerations" International Journal of Qualitative Methods 2(3). Retrieved from http://www.ualberta.ca/~ijqm/backissues/2_3final/html/Laverty.html
- Moules, N. J. 2002. "Hermeneutic inquiry: Paying heed to history and Herms—An Ancestral, Substantive, and Methodological Tale " International Journal of Qualitative Methods 1(3). Retrieved from <http://www.ualberta.ca/~ijqm/>
- Polkinghorne, D. 1983. **Methodology of the Human Sciences: Systems of Inquiry**. Albany, NY: State University of New York cited in Laverty, S.M. 2003.
- Schutz, A. 1962. **Collected Papers. Vol.1, The Problem of Social Reality**. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Tierney, W.G. 2000. "Undaunted Courage: Life History and the Postmodern Challenge" in Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. eds. **Handbook of Qualitative Research**, 2nded. London: Sage.